

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 327.7(477)+351.88

<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2022-19-3>

Чекаленко Л.Д.

<https://orcid.org/0000-0002-2819-9424>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК ВНУТРІШНЬОЇ І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті йдеться про феномен історичної пам'яті Республіки Польща, що нині спрямовується на розв'язання внутрішніх і зовнішніх завдань держави за наступними напрямками. Перший стосується низки геополітичних і практичних питань відносин з Німеччиною, другий точиться навколо відносин з Російською Федерацією, а третій сконцентровано на «проблемі Волині», що природньо екстраполюється на відносини з Україною. Така трихотомія складалася впродовж ХХ ст. і продовжується донині. Якщо до 2014 р. в польському політикумі і громадському житті превалювали німецькі і волинські нерозв'язані питання, то занадом і війною Росії проти України посилилась російська складова польського нарративу пам'яті, спрямована на розвінчування московської загарбницької політики.

Витоки і сутність проблем у відносинах Польщі з Німеччиною, а також з Росією у багатьох питаннях є подібними, а в деяких вимірах навіть збігаються. Геополітичні вагові політик провідних держав нагадують одне одного за історичними витоками і за характером проблем, за нешанобливими оцінками своїх противників або конкурентів, за імперським ставленням до свого і до підкорених народів, за економічними характеристиками, що залишили їм у спадок попередні державні формування.

Тісно переплелися відносини Республіки Польща і Німеччини. Ускладнені територіальними претензіями, вони особливо загострились у роки холодної війни. Конструктивний діалог цих європейських держав вийшов на консенсусний рівень тільки з об'єднанням Німеччини у 1990 р. Однак остаточного взаєморозуміння досі не досягнуто, оскільки польська сторона до нині порушує питання провини перед поляками з боку Німеччини, яка, за польськими заявами, недостатньо компенсувала втрати поляків періоду Другої світової війни.

Ключові слова: *німецько-польський кордон, договірна система, польські втрати, німецьке відшкодування.*

Польський вектор історичної пам'яті. Аналізуючи історичний досвід Польщі у протистоянні російським і німецьким загарбникам протягом всієї своєї історії, перед нами повстає Україна, яка і нині захищає власну незалежність від російського загарбника. І Україні, і Польщі було дуже важко протистояти імперіям, які безжально знищували і українську, і польську державності. Ліквідували незалежну Україну, перетворивши на васала Радянського Союзу. Тричі ліквідували Польщу, назва якої зникла з географічних карт Європи і цілого світу.

Для гноблених у минулому народів є характерним історичний страх програшу, поразки, страх пам'яті перед могутністю імперій, які легко можуть ліквідувати іншу державу. Цей страх й донині живе в серцях поляків, що

глибоко пронизав історичну пам'ять народу. Саме страхом, обережністю і виваженістю у прийнятті рішень пояснюємо деяку непослідовність впровадження польської політики щодо світових потуг – Німеччини і Росії. Така політика постійно коливалась від занадто тісних зав'язків до певного охолодження. Польща, яка донедавна була доволі слабкою державою, завжди шукала лобістів заради підтримки і просування світом власних інтересів. І цими лобістами зазвичай почергово виступали або Німеччина, або Росія.

Історіографія. Серед доволі значного переліку польських досліджень феномену пам'яті відносно небагато таких, які б аналізували специфіку саме історичної пам'яті. Більшість науковців присвячує свої роботи дослідженню культурної або гуманітарної пам'яті. Одним з таких колективних праць став проект «На шляху до нової гуманітарної науки: польська культурна пам'ять», який реалізований у формі серій з п'яти літніх шкіл для докторантів за участі близько 300 слухачів і 50 польських та іноземних науковців та викладачів. Результатом роботи стала публікація п'яти книг із серії «Nowa Humanistyka»: Література – теорія – життя (2013), Від біоспадщини до постпам'яті (2014), Пам'ять та афекти (2015), Афективні історії, політика пам'яті (2016), Migrating memory, community, identity (2016), а також кілька томів авторських монографій та перекладацьких праць [1].

Своєрідним підсумком роботи за цим проектом була й конференція під назвою «Польська пам'ять. Безперервність і зміна; діагностика та прогноз», що відбулася восени 2016 р.

Зазначимо, що польська наукова спільнота, яка доволі оперативно реагує на запити громадськості, виявила зацікавлення і проблемами історичної пам'яті. Однак, доволі довго, фактично до 1990-х рр., чекала на науковий розголос про долю польських євреїв, історія яких почала вивчатись тільки з крахом радянської системи. Дослідники одразу взяли за тематику стосунків євреїв з поляками під час Голокосту та післявоєнного періоду. Відносно нещодавно польська наукова спільнота зацікавилась історією різних етнічних груп, що здавна проживали на території Польщі, долями вармінців і мазурів, сілезців і кашубів тощо.

У цій площині в сфері пам'яті з'явилися роботи *Ришарда Нич* (Ryszard Nycz, «Polska pamięć», Teksty Drugie, 6 2016); *Влодзімежа Бородзей* («Німці і поляки не зобов'язані нічого одне одному прощати», 2021); *Люціана Желіговскі* (Lucjan Żeligowski. Wojna w roku 1920); *Маріуша Зайончковськi* (Mariusz Zajączkowski. Pod znakiem króla Daniela. OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944-1950; його ж: *Українське подziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939-1944*); *Магдалени Семчишин* (Magdalena Semczyszyn, Mariusz Zajączkowski (red.). Giedroyc a Ukraina. *Українська перспектива Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej Kultury*); колективу авторів: *Narracje pamięci: międzypolityką a historią* (pod redakcją Katarzyny Kaćkiej, Joanny Piechowiak-Lamparskiej, Anny Ratke-

Maiewskiej. Toruń. 2015), а також Яна Томаша Гросс, Йоанни Токарська-Бакір, Яна Сова, Гжегожа Нізолек, Анджеса Ледер та інших.

Польські науковці активніше досліджують історію взаємовідносин поляків зі своїми географічними сусідами переважно через призму Другої світової війни, а стосовно українців – через наратив спричинених одне одному образ. Зазначимо, що якщо дослідження польсько-українських відносин до 1990 р. відрізнялися поміркованістю, намаганням знайти і висвітлити позитивні сторінки співробітництва і взаємодії, то з 1998 р. – із створенням Інституту національної пам'яті Польщі – польська наукова спільнота спрямувала свої зусилля на активну розробку тематики «українських злочинів» [2].

Впадає у вічі також і те, що в оцінці питань польсько-українських відносин серед польських дослідників немає єдності, фактично вони розділені на два протилежні табори. Одні представники науки посідають помірковану позицію щодо історичних визначень, давніх характеристик і викладу основних подій, а інші – налаштовані категорично негативно проти українського примирення і продовжують роздмухувати застарілі політичні кліше, що нагадують пропагандистські закиди часів холодної війни. В останньому випадку простежується сильний вплив російської пропаганди, складові якої озвучуються представниками наукових кіл в польських мас медіа, не гребуючи фальсифікаціями і фейками.

Серед таких сучасних доволі відомих і, на думку низки провідних польських істориків, за визначенням самих поляків «розкручених пропагандистів» зазначених питань, а також дослідника українсько-польського протистояння середини 1940-х рр. є доктор наук, професор Гжегож Мотика (Grzegorz Motyka). З 2011 року він член ради Інституту національної пам'яті Польщі. Г. Мотика дотримується теорії геноциду поляків під час Волинської трагедії, і в своїх книжках нерідко посилається на роботи командувача здолбунівського округу польської Армії Крайової капітана Вінцента Романовського. Польський офіцер дослідив питання про склад учасників антипольських акцій, серед яких левову частку посідали православні селяни, підбурювані православними священиками Московського патріархату [3].

Цікавою була відповідь пана Мотики, який упускає такий важливий факт, як – роль російської церкви і московських священиків у волинських подіях. Відповідь ученого була шокуючою: «Я цього не читав!!!». Отже, як пояснити таку відповідь маститого ученого, важко сказати, як згадує український вчений Богдан Гудь [4].

Пані дослідниця історії, докторка Л. Кулінська пішла ще далі. В інтерв'ю польським ЗМІ навела як свої дослідження московські фейки про Степана Бандеру, звинувачувала вже свої польські masmedia «у неправдивій інформації про нинішню війну Росії проти України», називала «звірства» українських військових, вірогідно цитуючи «Рашатудей». І насамкінець закликала поляків повертатися «в Україну на втрачені (польські) землі» [5].

Явно пані докторка, що видала купу книжок про українців, черпає інформацію з російських мас медіа, і підкидає її своєму і зарубіжному слухачеві і читачеві. І це є загрозливою тенденцією як для поляків, так і українців.

Цікаво, що звинувачуючи у всіх польських бідах українців, такі автори виправдовують німців, які начебто не причетні до гуманітарних злочинів часів війни. На запитання, як реагували німці на т. зв. «злочини українців», відповідають: «Загалом байдуже. На пізнішому етапі вони підтримували УПА зброєю та припасами. Справа в тому, що якби росіяни не втрутилися (?), то українці винищили б поляків. Німці надавали (Польщі) вагони з вугіллям і вивозили поляків у тимчасові табори, а потім на роботи до Німеччини» [5].

Однак не уточняється, - які «табори»...

Українська історіографія волинських подій. Оскільки український вектор польських досліджень історичної пам'яті зосереджений навколо Волині 1943 р., назвемо вітчизняних дослідників цієї царини, яких одиниці. Серед них згадаймо українського вченого професора Богдана Гудя, який послідовно, спираючись на документи обох сторін, вивчає причини і мотиви того, що сталося на Волині у 1943 р. Свої пошуки Б. Гудь виклав у книзі «З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в ХІХ – першій половині ХХ століття». В Україні, на переконання професора Б. Гудя, немає «суспільного замовлення» на Волинську трагедію. Ця тема залишається регіональною проблемою. Кожен відомий історик чи краєзнавець, фактично, самотужки займається вивченням «волинської» теми. «Натомість, з власних джерел, – стверджує професор, – знаю, що лише на дослідження провідного польського історика цієї теми (згаданого вище Г. Мотики) витрачені бюджетні мільйони» [4]. Можна погодитись з професором в тім, що «в нас до теми Волині '43 звертаються лише перед черговою її річницею, натомість Інститут національної пам'яті Польщі займається цією проблемою на постійній основі, подаючи, однак, перебіг подій вельми суб'єктивно».

В Україні ця прогалина поступово заповнюється: нещодавно почали впорядковувати зібрані раніше дані за згаданою тематикою. Однак, позиції українських істориків поки ще недостатньо аргументовано і документовано: на сьогоднішній день не знайдено підтверджуючого документу, що це власне керівництво УПА весною 1943 р. розпочало антипольську акцію. Натомість, є свідчення колишніх членів ОУН і УПА, а також припущення низки українських істориків, що волинські події мали риси організованої акції з боку УПА. Хоча говорити про достовірність «свідчень», що вибиті в арештованих вояків мордуванням, не приходиться.

Водночас, більшість істориків по обидва боки українсько-польського кордону не цікавляться соціальними мотивами волинської трагедії. Більш виграшною їм видаються версії політичної боротьби чи етнополітичного конфлікту. Як підкреслював Лисяк-Рудницький, «терор і озвіріння були обопільні» [6].

Отже, одним з векторів історичної пам'яті_польської наукової спільноти є Волинська трагедія, які деякі політичні сили Польщі називають скорочено: «різанина Волині» («Rzeź wołyńska»). Так, саме «різанина», як назвали польські депутати від народу події 1943 року [7].

Незалежна Україна була поставлена перед фактом Волині руба, оскільки інформація про волинські події, як і про військову акцію «Вісла» із виселення 1947 року польською армією 160 тис. українців з їхніх ісконних земель всіляко замовчувалася радянським і пізніше українським керівництвом. Навіть з проголошенням України незалежною державою поодинокі згадки в українській пресі, окремі статті рідко виходили на загал. Хоча для налагодження двосторонньої співпраці України і Польщі було створено Консультаційний Комітет президентів, до обговорюваних проблем якого було внесено і питання злочинів проти людяності, проти історичної пам'яті [8].

Наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. керівники Польщі і України провели кілька заходів щодо примирення сторін. Були проведені спеціальні зустрічі вищих посадових осіб, широкі обговорення цих питань спільнотами з обох боків, прийнято відповідні спільні документи, як наприклад декларація «Про порозуміння і єднання» між Польщею і Україною та ін. [8]

Водночас польська сторона ніколи не упустила волинське питання з-під контролю: постійно моніторила ситуацію в Україні щодо захисту прав польського населення, запровадила карту поляка з метою полегшення виїзду осіб польського походження за кордон, зокрема в Польщу; вивчала і популяризувала питання Другої світової війни через призму «злочинів українських націоналістів проти мирного польського населення» і не тільки на Волині, а по всій Україні. Поза тим розшукувала польські пам'ятники на українських цвинтарях, опікувалася ними; збирала по українських архівах документи на нерухомість, що підтверджували колишню приналежність архітектурних об'єктів полякам.

Польські односторонні кроки не були зустрінуті в Україні із захватом, оскільки розуміли, що сьогодні-завтра польська сторона може звернутися з позовами до міжнародних судових інстанцій про покарання українців, або про відповідні компенсації. Такі приклади в польській політиці нині простежуємо у відносинах з Німеччиною.

На солідні матеріальні статки було створено Інститут пам'яті в Варшаві з відділеннями в усіх великих містах Польщі, завданням якого було зокрема «боротися за повернення пам'яті Волині». Інститут активно збирав документи, спогади, його делегації нерідко приїздили ще в радянську Україну в 1980-х рр. переважно в Волинську область. Приїздили, щоби наживо записати свідчення ще живих мешканців польських сіл, що були свідками трагічних подій часів війни. Оскільки живі записи – свідчення людей використовуються при дослідженні злочинів у якості офіційних документів, що підтверджують відповідні факти і події.

В інформації польських ЗМІ про допомогу українським біженцям, яких вивезено в Польщу на реабілітацію, навіть сьогодні у непростий час війни з російським загарбником польськими телевізійниками відзнято кілька коротких документальних стрічок про надання допомоги літнім людям, полякам, що пам'ятають події на Волині. В Польщі їм надали гуманітарну допомогу, поправили здоров'я, оформили в притулок для літніх людей. З їхніх розповідей розумієш, наскільки велике значення має історична пам'ять, яка не відпускає людину все її життя.

Одним з напрямів дослідження волинських подій є взаємні підрахунки загиблих в ті лихоліття. Загалом польські втрати, на думку вітчизняних дослідників, становили 35-40 тис. осіб. За звітом з Волині до Лондонського (емігрантського) уряду стало відомо, що до травня 1943 року загинуло близько 800 поляків. Спочатку вбивали заможніших і впливовіших – керівників німецьких аграрних господарств, вчителів, тобто інтелігенцію. Далі почалися масові вбивства десятків, а то й сотень польських чоловіків, жінок, дітей. «Ми знали, що найбільш ймовірна кількість втрат на Волині становить близько 50 тисяч (з 34 тисяч перевірених)», – повідомляє відомий польський історик Євген Місило. – Ніхто насправді не знає, скільки поляків загинули від рук українських сусідів на Волині. Так само як українців, замордованих поляками у рамках так званих «акцій репресивних» [9].

Це свідчить означає, що загальні і конкретні цифри втрат поляків під час війни значно завищені. Водночас, як зауважує польський дослідник, суспільству важко змінювати свою пам'ять, люди звикли до озвучених цифр, тому необхідно шукати компроміс.

Нині українські історики оцінюють «наші» жертви приблизно у 20 тис. осіб. Це підтверджують, зокрема, і спогади свідків подій. Тому важко говорити про запланований геноцид. Водночас це була також помста за роки кривд, остаточне знищення «панського» світу.

Загиблих з українського боку вітчизняні дослідники почали шукати тільки у 2000-х рр. Їх також виявилось чимало, оскільки у відповідь польське підпілля застосовувало такі ж методи, що й українська сторона. Польські «акції у відповідь» були спрямовані насамперед проти цивільного населення й мали місце ще задовго до «кривавої неділі» 11 липня 1943 р.

Про неготовність і незнання істориків з України вести діалоги на рівних з польськими представниками розповідає проф. Рішард Котраба. «Я бачив, що українська сторона на конференції з питань Волині була повністю непередготовлена, – згадує Р. Котраба. – Ми мали значну інформацію, факти, підтвержені спогадами тисяч свідків, кількістю жертв та назвами місць. Вони практично не знали нічого» [4].

Оскільки українська сторона була не підготовлена до наукових дискусій на рівних, не мала відповідних документів і аргументів, польські учасники дискусій взяли ініціативу до своїх рук і фактично, приймали ті рішення і

розробляли відповідні положення спільних документів щодо історичних подій 1943 р. у своїх інтересах. В результаті нав'язали як Україні, польському суспільству та зарубіжній спільноті не тільки власне бачення витоків та наслідків «волинської різни», а насамперед завищену у рази кількість жертв. І така ситуація триває й досі. Організації «кресів» знову повернулися до пропагування цифри «вбитих українськими націоналістами» у 200 тис осіб. Це значно більше, ніж загальні польські втрати за загиблими протягом 5 років на усіх фронтах Другої світової війни (120 тисяч), включно з вересневою кампанією, Варшавським повстанням, партизанськими битвами, на західному фронті, форсуванням Одера, штурмом Ниси, Монте-Кассіно [9].

Водночас, якщо звернімо увагу на об'єктивні польські дослідження останніх років, то побачимо матеріали і статистику, які розвінчують кількісні дані загиблих поляків у Другій світовій війні. Ця цифра, за заявами науковців, в рази менша від прийнятої в Польщі – понад 6 млн. жертв. На думку доктора Матеуша Гняздовські з Інституту міжнародних відносин, ця кількість стала однією з основ тодішньої історичної політики комуністичної держави, свідченням того, як польська нація постраждала під гнітом німецького окупанта [10].

2008 року в «Польському дипломатичному огляді» (№ 1 / 2008) доктор Гняздовський опублікував документ, в якому йшлося, що цю кількість вигадав у грудні 1946 р. член Політбюро ЦК ППР, держсекретар Президії Ради Міністрів Якуб Берман, який наказав довільно встановити кількість смертей на 6 млн. осіб. Потім він рекомендував додати 28 тисяч, щоб виглядало більш «надійно».

До того ж періодично використовується неправдива інформація, прикладом чого можна нагадати маніпуляції з фотографією від 1923 р. циганських дітей, яку Товариство вшанування жертв злочинів українських націоналістів (вжзун) видавало за фото 1943 р. і використовувало в своїй пропаганді [11].

Варто виходити з того, про що у 1994 р. написав Ярослав Дашкевич: «Не підлягає сумніву, що український терор 1942–1944 років по відношенні до польського населення Західної України, навіть якщо його пробувати виправдовувати [...] ідеями помсти за польські кривди, провокаціями німецької та російської сторін, співпрацею Армії Крайової з комуністичною Росією [...] і т.д., заслуговує суворого і беззастережного засудження» [12].

Водночас, ми повинні домагатися рівноправного діалогу з польськими колегами щодо цієї проблеми. Втім, поки в Україні не буде суспільного «замовлення», фінансування, належного відношення державних чинників до цих досліджень, а також реальних дій – пошуків останків жертв, їхньої ексгумації, доти м'яч летітиме у наші ворота, як це наразі відбувається.

Підбиваючи підсумок, зазначимо наступне:

1. З опублікуванням архівних документів (за словами директора УІНП Антона Дробовича плануються публікації архівних документів, що стосуються Волинської трагедії) в українських істориків побільшає аргументів для наукових дискусій і прийняття об'єктивних рішень щодо Волині.

2. Справу б покращило відновлення консультацій з істориками та краєзнавцями, які знають, де перебувають цінні документи. Йдеться не лише про вже згадані протоколи і рапорти НКВС, а й про польські, які містять значно більше об'єктивної інформації, «ніж зізнання українських підпільників, підписані скривавленими, поламаними катами-енкаведистами пальцями» (Б. Гудь).

3. На жаль, більшість істориків по обидва боки українсько-польського кордону не цікавляться соціальними мотивами «волинської різни». Більш виграшною їм видаються версії політичної боротьби чи етно-політичного конфлікту. При цьому вони забувають про участь у тих подіях сотень тисяч населення Волині, для яких головним був «шматок кращої землі».

4. В українсько-польській дискусії на заявлену тему дуже важливим видається пошук відповіді на питання: хто ж несе відповідальність за виховання цілого покоління людей, для яких сокира, коса чи вили стають не знаряддям праці, а зброєю? Однозначно, це не вина цілком і виключно українців. Позаяк, нагадаю, протягом століть ні української держави, ні українських організацій, які мали б серйозний вплив на волинську людність не існувало. А головний ідеологічний посил до населення здійснювала православна церква, яка на цих теренах була московською.

5. Голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович напередодні чергової роковини Волинської трагедії заявив: «Усі злочинці повинні бути засуджені. Ми досі на шляху до цього, а це означає, що маємо приділяти особливу увагу фаховим дослідженням та оцінкам подій, щоб наше незнання не було благодатним ґрунтом для спекуляцій політиканів і ворожнечі. Чесна наукова дискусія, пошукові роботи, вивчення архівів – без популізму і пересмикувань – це те, чого так не вистачає нашим країнам».

6. Водночас, ми повинні домагатися рівноправного діалогу з польськими колегами щодо цієї проблеми. Втім, поки в Україні не буде суспільного «замовлення», фінансування, належного відношення державних чинників до цих досліджень, а також реальних дій – пошуків останків жертв, їхньої екзумації, доти м'яч летітиме у наші ворота, як це наразі відбувається (Б. Гудь).

Німецький вектор історичної пам'яті після Другої світової війни. Договірні-правові основи польсько-німецьких відносин були доповнені договором про добросусідство та дружнє співробітництво від 17 червня 1991 р. Документ охоплював широке детальне коло питань взаємовідносин, починаючи з миру та безпеки, двосторонніх консультацій, підтримки Німеччиною європейських прагнень Польщі через співпрацю у конкретних економічних сферах (сільське

господарство, регіони, транспорт тощо), до питань меншин, культурної співпраці, соціальних контактів тощо.

Не вдаючись до переказу положень договору, варто зосередитись на питанні визначення статусу національних меншин, яке подане в документі у суперечливому варіанті. Деякі польські кола вважають цю проблему нерозв'язаною, оскільки наголошується на асиметрії статусу поляків у Німеччині та німців у Польщі. За статтею 20 абзац 1 договору, можна зробити висновок, що німці у Польщі мають статус національної меншини: «члени німецької меншини в Польщі», тоді як поляки, які мешкають у Німеччині, такого статусу не мають: «особи у Федеративній Республіці Німеччина з німецьким громадянством, які мають польське походження або плекають польську мову, культуру чи традицію».

З точки зору положень документу, обидві групи користуються однаковими правами, переліченими в абзаці 3 цитованої статті, зокрема: свобода користуватися рідною мовою, створення власних освітніх, культурних та релігійних установ, сповідання та впровадження власної релігії, право використовувати імена та прізвища за звучанням рідною мовою.

Аргументація німецької сторони на користь такої диференціації не змінювалась протягом десятиліть. Оскільки на відміну від німецької меншини в Польщі, поляки в Німеччині є неоднорідною групою. Польська громада складається як із старої еміграції, переважно з Рурського регіону, так і нової – людей, які прибули у 1980-і рр. і отримали статус німця на підставі ст. 116 Основного закону ФРН (особи з німецьким громадянством до 1945 р. та їх нащадки) [13].

У листопаді 2014 р. Міністерство внутрішніх справ Німеччини відхилило заяву Союзу поляків Німеччини про надання полякам статусу національної меншини, в основному використовуючи вищезазначені аргументи. Додамо, що статусом національних меншин у Німеччині користуються данці, сорби, фрізці та роми.

Водночас, зазначимо, що укладення прикордонного договору, а потім договору про добросусідство та дружнє співробітництво надало юридичних підстав до подальшої розбудови міжнародних правових засад двосторонніх відносин.

Одним із найделікатніших питань порядку денного польсько-німецьких відносин виявилася вимога компенсації полякам, що постраждали від Третього рейху в результаті Другої світової війни. Переважно це питання стосувалося людей, яких ув'язнили та відправили на примусові роботи. Кроком до вирішення цієї болючої проблеми стало створення фонду «Польсько-німецьке примирення» на основі угоди від 16 жовтня 1991 р. У 1992–2004 рр. фонд виплатив 732 млн злотих компенсації людям, постраждалим від нацистської Німеччини. У 2000 р. був створений фонд «Пам'ять, відповідальність та майбутнє». Загальна сума коштів, наданих ним для виплат громадянам країн

Центральної та Східної Європи, становила приблизно 5,2 млрд євро. Ці ресурси утворили німецькі компанії, які використовували рабську працю під час Третього рейху, та офіційні структури німецької держави. Сума компенсації громадянам Польщі – 484 000 осіб, перерахованих через Фонд «Польсько-німецьке примирення», склала понад 3,5 млрд злотих, виплачених до кінця вересня 2006 р.

Однак, і у 2022 р. польська сторона заявляє про вимогу відшкодування їй Німеччиною 6 220 609 млн злотих, як заявив лідер керівної партії Польщі «Право і справедливість» Ярослав Качинський. Він зазначив, що включено в цей борг: людські втрати країни – 5,2 млн осіб, матеріальні збитки – 797 398 млн злотих, культурні цінності – 19 310 млн злотих, банківські втрати – 89 321 млн злотих, страхові втрати – 34,8 млрд злотих. Загальну суму збитків Польща оцінила в 6 трильйонів 220 мільярдів 608 мільйонів злотих (близько 1,3 трильйона доларів США). Сума у звіті про військові репарації, які Польща має отримати від Німеччини, становить понад 850 мільярдів доларів, додав депутат А. Мулярчик [14].

Отже, історична пам'ять про Другу світову війну і нині нагадує про себе матеріальними претензіями Польщі до Німеччини. Позиція німецької сторони при цьому залишається незмінною і полягає в тому, що Німеччина нічого не винна полякам, оскільки вже з ними повністю розрахувалася. І якщо до зазначеного додати нові підрахунки людських втрат, яких зазнала Польща під час війни, то озвучена польською стороною компенсаційна сума значно зменшиться.

Історична пам'ять в польській політиці євроінтеграційної доби. При дослідженні впливу історичної пам'яті на польську зовнішню політику останніх десятиліть своєрідним поворотним моментом розглядаємо приєднання Польщі до Європейського Союзу в травні 2004 р. Саме цей факт ознаменував завершення процесу включення Польщі до двох провідних безпекових інтеграційних організацій – НАТО, 1999 року та ЄС. Ці події стали засадничими точками відліку для розвитку польської держави, оскільки Польща розпочала новий вищий етап реалізації зовнішніх і внутрішніх задач на рівних засадах з провідними країнами Заходу.

У цьому контексті відносини з Німеччиною мали велике значення, оскільки вони відігравали роль захисника польських зусиль і своєрідного учителя до участі в НАТО та ЄС. Наведемо основні аргументи щодо мотиваційних факторів Німеччини на підтримку Польщі, які були сформовані під впливом історичної відповідальності за наслідки Другої світової війни.

Геополітичні. Розширення сфери безпеки та стабільності на Сході Європи, в результаті чого Німеччина втратила статус «фронтної держави». На підтвердження цієї думки, згадаємо висловлювання экс-президента Німеччини Романа Герцога: «Якщо ми не стабілізуємо Схід, Схід дестабілізує нас».

Економічні. Відкриття багатомільйонного ринку для німецьких експортерів.

Гуманітарні. Підтримка країни, що вийшла на шлях демократії. До того ж, подяка Польщі за підтримку німецького процесу возз'єднання: від розхитування соціалістичного табору Східного радянського блоку протестним рухом «Солідарність» початку 1980-х рр. до об'єднання Німеччини.

Підтримка Німеччиною зусиль Польщі щодо вступу до НАТО вимагала від німецької дипломатії реалізації доволі складного завдання: творення гнучкого балансу між польськими прагненнями до членства в альянсі та російським роздратуванням з наближення НАТО до кордонів РФ. У цьому випадку Німеччина обрала так звану «подвійну стратегію». Вона полягала, з одного боку, в підтримці зусиль Польщі на вступ до альянсу, а з іншого – в залученні Росії до інституційного співробітництва з Північноатлантичним пактом. Результатом стало створення в 1997 р. Ради НАТО – Росія як консультативного форуму сторін з питань міжнародної безпеки на основі Закону про Росію НАТО-Росія. І цей документ був розроблений за участі німецької дипломатії.

Слід також підкреслити важливість переговорного процесу у форматі Веймарського трикутника, створеного за німецькою ініціативою в 1991 р., який став для Польщі необхідною платформою для просування в НАТО та ЄС. Положення про підтримку європейської перспективи Польщі та інших країн Центральної і Східної Європи – «зближення Польщі та інших нових демократій з Європейським Співтовариством» були включені до пункту 7 Веймарської декларації від 29 серпня 1991 р. [13].

Слід нагадати, що польсько-німецький договір про добросусідство 1991 р. висловлював підтримку Німеччиною європейських прагнень Польщі, зазначаючи у ст. 8 абзац 3, що «Федеративна Республіка Німеччина позитивно ставиться до перспективи приєднання Республіки Польща до Європейського Співтовариства, як тільки для цього сформулюються відповідні умови» [13]. Додамо, що розширення НАТО і ЄС на Схід було однією з пріоритетних цілей німецького головування в ЄС у 1994 році та у першій половині 1999 року.

Переговори про приєднання завершилися 13 грудня 2002 р. на саміті в Копенгагені. Перед цим за Ніщьким договором – грудень 2000 р., були враховані польські вимоги такої ж кількості голосів (27), як і в Іспанії, при голосуванні кваліфікованою більшістю. Таким чином справедливе ставлення до Польщі при прийнятті рішень в ЄС перемогло.

Зрештою, Лісабонський договір, підписаний 13 грудня 2007 р., прийняв систему подвійної більшості, згідно з якою прийняття рішення з кваліфікованою більшістю вимагає щонайменше 55% від кількості країн, в яких проживає щонайменше 65% населення ЄС. Суперечка щодо системи голосування стала першим серйозним випробуванням для польської дипломатії в рамках ЄС, яке виявило розбіжності між Польщею та Німеччиною.

Найважливіші з них стосувались європейського та атлантичного вимірів безпеки та війни з тероризмом, оголошеної США після терактів 11 вересня 2001 р. Порівняно з президентством Білла Клінтона, під час президентства

Джорджа Уокера Буша Вашингтон почав відкрито демонструвати більшу схильність до застосування сили задля досягнення своїх національних інтересів. Плани нападу на Ірак та їх реалізація у 2003 р. призвели до жорсткої критики США з боку Німеччини та Франції, але були підтримані Польщею та іншими країнами Центральної та Східної Європи.

Це питання було одним з центральних передвиборчої кампанії у вересні 2002 р. Лідери коаліції СДПН-Зелені – Шредер та Фішер зробили його найважливішим пунктом своєї передвиборчої позиції, наголошуючи на засудженні війни в Іраку, утриманні від можливої участі німецьких збройних формувань у конфлікті (хоча американці не звертались до Берліна за такою підтримкою) [16]. Ця тактика виявилася ефективною і дозволила продовжити правління коаліції після виборів, але ціною погіршення відносин з Вашингтоном.

Польща, в свою чергу, повністю підтримала позицію Вашингтона. Прем'єр-міністр Міллер був одним із підписантів т.зв. «листа восьми осіб», опублікованого 30 січня 2003 р., яким підтримано позицію США щодо Іраку.

Іракська проблема породила спекуляції навколо поглиблення трансатлантичного розколу, а також розбіжностей у самій Європі, які тодішній міністр оборони США Дональд Рамсфельд визначив як протистояння між «старою» та «новою» Європою.

У цій ситуації Польща та Німеччина опинилися в різних таборах, де критерієм поділу було ставлення до США. Німеччина на той час вперше в своїй повоєнній історії доволі відверто виступила проти політики США. Після приходу Ангели Меркель на посаду канцлера в 2005 р. німецько-американські суперечки повільно припинились.

При цьому посилювався авторитет Польщі у відносинах із США. І поступово між двома вимірами безпеки ЄС та НАТО було знайдено компроміс. Польща прийняла розвиток СОПП – місії, очолюваної ЄС, за умови, що вона не послабить зв'язків з НАТО, тоді як Німеччина висловлювала з цього питання свої застереження, які вимагали враховувати роль Росії на міжнародній арені.

На цьому етапі доречно висвітлити ще один важливий аспект польсько-німецьких відносин у багатосторонньому контексті, а саме позицію щодо Росії та України.

Філософія польської зовнішньої політики характеризувалася високим ступенем недовіри до Росії та побоюванням відродження її імперських тенденцій. Це спонукало Польщу взяти на себе роль промоутера України в її зусиллях наближення до НАТО та Європейського Союзу [16].

Після возз'єднання Німеччина інтенсивно намагалася залучити Росію до двостороннього та багатостороннього співробітництва в рамках таких організацій, як НАТО, ЄС та G7. Поки російсько-грузинський конфлікт у 2008 р. не похитнув образ Росії для Німеччини, який ще більш змарнів після анексії Криму та початку проти України. Росія перестала сприйматися

Німеччиною як партнер у вирішенні проблем міжнародної безпеки, і її почали оцінювати як дестабілізатор або, якщо говорити дипломатичною мовою, цитуючи слова міністра закордонних справ Хайко Мааса, «дуже важкого партнера» [17].

Водночас, ставлення основних польських політичних партій до Росії є більш менш однорідним у своїй критиці, а ці, хто її підтримує, у кризові моменти дотримуються тиші.

Стосовно України, то, за спостереженням іноземних ЗМІ, помітне зростання інтересу Німеччини до неї відбулося після Помаранчевої революції 2004 р. Посередницька діяльність в тій ситуації польського президента Александра Кваснєвського збіглася у часі з «телефонною дипломатією» канцлера Шредера, який мав дуже добрі особисті стосунки з президентом В. Птіним. І Польща, і Німеччина були зацікавлені у припиненні війни в Україні.

Слід також зазначити, що зростанню німецьких симпатій до України після Помаранчевої революції все ж перешкоджав прагматизм і страх можливої реакції Росії. Тому позитив у ставленні до України не означав підтримки можливого її членства в НАТО та ЄС. Ангела Меркель була одним з лідерів, який на саміті НАТО в Бухаресті в квітні 2008 р. активно заблокувала можливість запропонувати Україні чітку перспективу членства в альянсі, погодившись на деякі розмиті положення щодо цього питання. Стосовно відносин України з ЄС, як впливало із заяв німецьких політиків, йшлося про підтримку асоціації або привілейованого партнерства з ЄС.

Розбіжності між політикою Польщі та Німеччини також виявились у трактуванні східної політики ЄС. Якщо Польща ініціювала Східне партнерство – тісну співпрацю з групою країн Центральної Європи, включаючи Україну, та Кавказу в рамках цієї програми, то Німеччина запропонувала Росії від ЄС окрему модель співпраці – Партнерство для модернізації [18].

Позиції Німеччини та Польщі зблизились в умовах російсько-українського конфлікту в 2014 р. Обидві держави засудили дії Росії в Криму та на сході України. Позитивним проявом співпраці стала спільна посередницька місія міністрів закордонних справ Польщі, Німеччини та Франції – Франк-Вальтер Штайнмаєр, Радослав Сікорський та Лоран Фабіус, та імплементація Київської угоди від 21 лютого 2014 р., безпосереднім наслідком якої було припинення боїв в українській столиці.

Тим не менш, позиції провідних політичних сил Німеччини щодо Росії не відрізнялися єдністю. Тема «порозуміння з Росією» – *Russland-Versteher* – не полишала публічні і офіційні дебати.

Розбіжності в акцентах політики Польщі і Німеччини щодо Росії диктувалися не тільки причинами ностальгічної історичної пам'яті і економічною залежністю від російської сировини. Вагомий вплив на політичні сили Європи справляло спорудження двох ліній газопроводу «Північний потік». Різняться оцінки цього проекту: Берлін розглядав проект потужною перспективою, яка

може зміцнити енергетичну безпеку Німеччини, хоча деякі експерти застерігали від політичних наслідків. Водночас Варшава вважала цей проект загрозливим як для Польщі, так і України, як транзитних держав, що постачають енергоносії в Європу. Водночас німецька сторона запевняла, що після будівництва «Північного потоку-2» Україна залишиться транзитною державою, однак не пропонувала конкретних варіантів реалізації такого проекту.

За підсумками вищевикладеного, зазначимо наступне. З роками пакет спірних питань в польсько-німецьких відносинах поповнився новими проблемами, серед яких міграційна політика ЄС, а також невизнання Польщею верховенства права ЄС. Нагадаємо, що Німеччина з 2015 р. широко відкрилась для прийняття мігрантів у пошуках притулку. Федеральний канцлер А. Меркель прийняла відповідне рішення про їх «врятування». Такий крок фактично призупинив впровадження процедур імміграційної політики ЄС. Водночас, коли Німеччина не спромоглася забезпечити прийняття всіх мігрантів, то запропонувала Євросоюзу розподілити цю масу людей по квотах у всіх країнах ЄС.

Мотивація рішення канцлера за авторськими аналітичними оцінками лежить у площині історичної пам'яті про Другу світову війну. Не забуваймо, пані канцлер виросла у важкий післявоєнний час і людські проблеми для неї не є віддаленими і чужими (з ними вона познайомилась, навчаючись в СРСР). До цього рішення Меркель підштовхнули і м'які поради (зادля розхитування ЄС з середини) її російського «друга В. Путіна», що виявилось своерідною пасткою для всього євроінтеграційного простору [19].

Наступне рішення ЄС у вересні 2015 р. стосувалось розселення іммігрантів у всіх країнах Євросоюзу. Однак польський уряд рішуче відмовився виконувати такі рішення, що внесло певний дисонанс у відносини з Єврокомісією. Проблема квотного розподілення мігрантів поступово згасла сама по собі з-за згорання міграційного потоку з 2016 р.

Протиріччя між суверенними засадами кожної держави і правовими нормами ЄС висунули на порядок денний ще одну проблему. Приводом для польських дискусій стала ухвала Конституційного суду РП про те, що Конституція Польщі має пріоритет над євросоюзними нормами. Слід підкреслити, що рішення Конституційного суду Польщі вписується у довготривалу традицію суперечок між конституційними судами окремих країн та Судом ЄС, не виключенням з того списку є і Польща.

До Польщі приєдналась Угорщина, добре відома своєю скандальною політикою перманентного незадоволення ЄС, і обидві країни подали позови про скасування цієї постанови. При цьому прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан пішов ще далі – почав шантажувати Єврокомісію заявою про можливий вихід країни з ЄС. Та й в Польщі заговорили про розгляд подібного питання – «Полекзит» [20].

В країнах ЄС розпочалися дебати щодо прийнятності польської схеми для функціонування в межах Європейського Союзу. Німецькі представники в Єврокомісії, позиція яких не відрізняється особливою прихильністю до польської поведінки в ЄС, навіть висунули пропозицію про розгляд подальшого перебування Польщі в Євросоюзі. Цей інцидент у черговий раз продемонстрував, як в системі євроінтеграції зіткнулися засади національного права держав на суверенітет і європейського права колективної компетентності.

Проаналізувавши політику Польщі щодо національного права, зазначимо наступне. Проблема ця є набагато глибшою і загрозливішою, ніж видається на перший погляд. І пов'язана вона із значними протиріччями суверенності і наддержавності.

Історична пам'ять польського населення, прихильність переважної більшості людей до суверенності, тобто забезпечення прав особи і, як наслідок, держави, є дуже глибокою, особливо в тих суспільствах, яких було позбавлено свободи вибору через історичні обставини і нав'язаний державний статус у таборі соціалізму.

За короткий пострадянський термін перебування в умовах демократії, а це період 1989-1998 рр. – до набуття членства в НАТО – тобто 10 років, Польща не поглинула повною мірою демократичні засади європейського буття, не встигла або не спромоглася самостійно налагодити польське заможне життя, що спирається на ринкові засади. Подібна ситуація може породжувати як демократію, так і автократію. В країні правила глибока криза, поки ЄС не допоможе своїми значними матеріальними ресурсами, технікою, фахівцями поставити польську економіку на сучасні інноваційні модерні рейки.

Особлива увага в європейському просторі приділяється європейській ідентичності. Слід зазначити, що європейська ідентичність, яка сприймається як наднаціональна ідентичність розповсюджена серед провідних європейських політиків. У деяких випадках вона навіть сильніша за національну. На противагу звичайним польським громадянам, в яких національна ідентичність значно переважає.

Польське суспільство не було виховано в системі європейських цінностей, не встигло переболіти європейською демократією, не сповідувало європейські засади, оскільки переважаючим кредо ідеології цієї країни є національні інтереси і національні цінності. Отже, громадяни Польщі як і інших держав у більшості своїй відчують себе передусім поляками, як інші голландцями, німцями тощо і тільки потім... європейцями.

Чергові вибори у Польщі заплановано на 2023 рік: держава і суспільство вже матимуть восьмирічний стаж «боротьби» із законодавчою системою ЄС. Існує достатньо прикладів того, як у світі занепадали різні демократії. І все починалося із розхитування судової гілки влади. З ліквідації судової справедливості починається тоталітаризм. Яскравий тому приклад – фашизація Росії.

Щодо загроз «Полекзит». Ще кілька років тому Польща являла собою вкрай слабку державу, що постала перед дефолтом і яка, на думку зовнішнього світу, не могла самостійно подолати внутрішню кризу. Завдяки приєднанню до Євросоюзу Республіка Польща сьогодні увійшла до п'ятірки розвинутіших країн Європи. І на передні чергових виборів 2023 р. закиди щодо «можливого виходу Польщі з ЄС» є суто популістськими, які розраховані на певний прошарок необізнаних виборців.

Водночас не слід ігнорувати подібні кроки, що можуть бути і попереджальним дзвінком. Рішення польського Конституційного суду, згідно з яким положення європейських договорів не відповідають Конституції Польщі, на думку більшості європейських політиків, все гучніше розхитують інтеграційну будівлю.

Польський фактор формування історичної пам'яті українського народу. Україна – одна з небагатьох держав світу, яка, розбудовуючи відносини з європейськими країнами, спромоглася віднайти формулу подолання негативних нашарувань у взаєминах з європейськими сусідами, толерантно поставитися до їхніх політичних устремлінь, іноді поступаючись власними інтересами. При цьому, попри важкий тягар історичних образ і історичної пам'яті, вибудувала взаємини з позавчорашніми противниками і вчорашніми конкурентами на толерантних засадах міжнародного права, поважаючи суверенітет, територіальну цілісність і право вибору кожного.

Особливе місце в цій сув'язі взаємовпливів належить польському факторові. Не занурюючись у глибину століть, зазначимо, що Польщі й полякам присвячено чимало сторінок української історії. Були вони різноманітними: і негативними, і позитивними, бо відносини між сусідами, в які глибоко вплетений також етнічний чинник, не бувають простими й однозначними.

Розбудова відносин сучасної України з країнами Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), зокрема з Польщею, є необхідною компонентою збереження миру і стабільності не тільки для нашої держави, а й у регіональному і глобальному вимірах. Особливого поштовху для зміцнення позицій в світі Україні надали Помаранчева революція та Революція гідності. Цей хронологічно короткий період був непростим для нашого народу. Період пошуку, вибору й випробувань. Різні варіанти розвитку подій очікували на нас: від мирних і виважених – до силового збройного протистояння.

У непрості часи українська демократія була підтримана з боку польського керівництва і більшості поляків. При цьому Україну віднесено до пріоритетів, які вважаються для Польщі стратегічними. Підтримавши Україну, виграла в очах світу й Польща, яка завдяки українській боротьбі довела правильність свого вектору східної політики, яку не визнавали й критикували проросійські сили в самій Польщі. До того ж польська демократія відіграла визначальну роль у консолідації політичних сил всередині країни. Отже, Республіка Польща є багатогранним партнером України. Ця держава виявилася першопрохідником у

складних тенетах історичних катаклізмів, спромоглася не тільки зберегти свій суверенітет в постійній боротьбі за свою незалежність, а й гідно витримати випробування ХХ ст., чим і здобула карт-бланш на офіційне місце в Європі: членство в НАТО і ЄС.

Відносини України і Республіки Польща характеризуються багатогранністю, насиченістю важливими для обох народів подіями, проблемним характером становлення. Можна виокремити кілька етапів розвитку взаємодії двох держав. Перші з них характеризуються виходом України на міжнародну арену як суб'єкта міжнародного права, що схвально сприйняло польське керівництво, і 2 грудня 1991 р. Республіка Польща перша серед зарубіжних країн визнала державну незалежність України. Країни встановили дипломатичні відносини на рівні посольств, підписали важливий документ – міждержавний Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво, створили Консультаційний комітет президентів України і Республіки Польща. Комітет виробляв, зокрема, критерії ставлення України до розширення НАТО на Схід, що було пов'язано із прийняттям Польщі до Альянсу.

Нагадаємо, що Україна, як безпосередній сусід Польщі, могла б заблокувати хоча б на певний час ходу Варшави в НАТО, використовуючи історичні і політичні претензії, як, принагідно, і питання з набуттям членства в НАТО Угорщини, Словаччини, Румунії, але не зробила цього, толерантно поставившись до прагнень поляків та інших сусідів.

Наступний етап становлення й розвитку взаємодії України та Польщі є особливим з точки зору формування безпекового простору навколо наших держав і просування РП до євроатлантичних структур безпеки. Розширення НАТО, на думку обох сторін, мало стати дієвим елементом загальноєвропейської системи безпеки.

Українсько-польські відносини охоплюють практично всі площини двосторонньої взаємодії і простягаються на євроатлантичний простір. Як у будь-якій системі, що розвивається, для них характерні періоди активізації та гальмування, пошуку компромісів і певного охолодження. Такі коливання можна пояснити внутрішньополітичними чинниками, світовою кон'юнктурою, а також економічною взаємозалежністю як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні.

Обидві країни визначили стан співробітництва як стратегічне партнерство. Стратегічне партнерство, за уявленням польської сторони, означає збіг позицій з основних питань міжнародної безпеки та інтеграції з європейськими та євроатлантичними структурами. Поза Україною Польща декларувала стратегічне партнерство зі США та Литвою, активно підтримувала Словаччину, Латвію, Естонію на шляху інтеграції в НАТО та ЄС. Як результат активізувалися контакти України та Польщі на всіх рівнях: загальнодержавному, міжгалузевому, підприємницькому, науковому та культурному. Пожвавив роботу й Консультаційний комітет президентів Польщі

і України, на який було покладено функції координатора всього обсягу українсько-польського співробітництва.

Водночас зазначимо: якщо з середини 1990-х рр. українсько-польські відносини нарощували потенціали двосторонньої взаємодії, що дало привід оголосити відносини стратегічними, то з 1999 р. відбулося певне їх охолодження. Серед причин такої ситуації можна назвати деяку політичну переорієнтацію Варшави, а також непослідовність українських можновладців у проведенні зовнішньополітичних рішень, активізацію українсько-російських відносин. «Українське керівництво форсуватиме зближення з Росією, а інтеграцію з Європою в Києві розуміють як інтеграцію з її східною (російською) європейською частиною», – окреслили український вектор європейської політики у Варшаві. «Захід не інвестуватиме українську економіку, оскільки стратегічним інвестором у такій ситуації можуть бути тільки росіяни», — повідомляли польські офіційні ЗМІ.

Зі свого боку, плекаючи власні інтереси, Польща намагалася розвивати самостійні активні відносини з Росією.

На цьому непростому тлі тодішній глава польської держави Александер Квасьневський проводив чітку лінію на підтримку України в очах Заходу: українську тему він порушував під час досить частих зустрічей із президентом США, за лобіювання якого Польща успішно просувалася в європейські та євроатлантичні структури. Нагадаємо, що це був час міжнародної ізоляції України, спричиненої власними політичними кризами, як касетний скандал, «кольчужна» справа, «кучмизм» тощо.

У цьому контексті варто зазначити виважену та далекоглядну позицію польського сусіда: президенти змінюються, а народ залишається.

Участь Польщі в Євросоюзі вимагала відповідних змін у двосторонній співпраці. На цьому новому етапі країни були змушені шукати компромісних рішень і прийнятних виходів із ситуації, що склалася. Тому що польська сторона – учасник ЄС – змушена була переглянути низку договірних питань, починаючи з безвізового режиму для українців – до торговельних обмежень.

Водночас відносини України і Польщі не оминали і деякі непорозуміння. Це виявилось у скасуванні візиту глави польської держави в Україну, приводом для чого було використано ситуацію навколо меморіалу «Орлят» у Львові; загострення з польського боку «проблеми Волині»; широка кампанія з критикою доцільності підтримки України, що було названо «політичним романтизмом і ірраціоналізмом». ... У польських урядових і наукових колах перемагало антиукраїнське проросійське лобі.

Не додало позитиву і те, що РП з 1 липня 2003 р. запровадила візовий режим з Україною. Особливе занепокоєння з цього приводу виявили польські організації в Україні: запровадження візового режиму вони розглядали як прагнення відштовхнути поляків від їхніх коренів, від національної культури. Хоча пізніше ситуація була виправлена: для поляків в Україні Варшава

розробила спрощене одержання віз, але складнощі з візового забезпечення залишалися.

Проблемним питанням у двосторонніх відносинах було й намагання Польщі, залежної від російських енергоносіїв, підтримувати російські енергетичні проекти. Всі ці складні питання, як можна зрозуміти, були викликані просуванням Польщі до Євросоюзу. Країна доводила європейським партнерам, які поглибили співпрацю з Росією, свою солідарність, спрямовану проти «проблемної» України.

У геостратегічному вимірі до цього додавалося ще й хитке положення самої Польщі щодо провідних країн Європи – Франції і Німеччини, котрі обережно ставилися до Варшави, як «проамериканського троянського коня». Нагадаємо: у зв'язку з іракською кампанією США Польща підтримала американську політику на противагу гострого засудження тієї війни провідними учасниками ЄС. Криза відносин настільки була глибокою, що Франція і Німеччина погрожували видворити Варшаву із ЄС.

Зрозуміло, що у такій ситуації намагання керівника Польщі підтримувати Україну саме в цей період наштовхувалося на негативну реакцію низки країн Євросоюзу. Європейські колеги застерігали Польщу від активного лобювання інтересів України, давали зрозуміти, що тим самим польська хода до ЄС уповільниться.

Відносини Польщі і Росії на початку нового тисячоліття, за висловлюванням урядових польських ЗМІ, набули «здорового прагматизму й історичної відповідальності». Проросійські кола у Варшаві знайшли спільну мову з російським президентом і позитивно характеризували його політику. На той час Польща зробила вибір на користь російської нафти і газу навіть на противагу альтернативним норвезьким поставкам. Для рекламного підтвердження проросійського вектору офіційна Варшава провела в Польщі культурний захід «Рок Росії».

До того ж, нижня палата польського парламенту прийняла 22 липня 2016 р. «Резолюцію Сейму Республіки Польща у справі жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами щодо громадян Другої Речі Посполитої в 1943-45 роках», тоді спрямовану, між іншим, на розкриття стратегічного партнерства с українською державою [21].

В польському політичному середовищі і нині є сили, які намагаються вплинути на перегляд зовнішньополітичної концепції країни в бік переорієнтації на сильного партнера – на Росію. Така ситуація сприяє московії узалежнити польську політику і економіку, а Україну використати задля геополітичного примноження своєї могутності на противагу Заходу.

Напад Росії на Україну розставив крапки над «і». Вектор історичної пам'яті щодо російських злочинів проти польського народу хитнувся у бік України. Переконання більшості поляків у тому, що без незалежної України неможливе існування незалежної Польщі, стало своєрідним рефреном українсько-

польського порозуміння. До зазначеного додамо, що у час випробування українське суспільство глибоко вдячно полякам за підтримку і рятування тисяч українських біженців, серед яких переважна більшість жінки і діти.

Євросоюз делегував Польщі функції геополітичного лідера у Східній Європі, що залишається й донині. Республіка Польща є відповідальною за східний вектор політики ЄС, зокрема за українське просування шляхом євроатлантичної і європейської інтеграції. І це доволі складне завдання Республіка Польща успішно виконує.

Отже, сутність польської пам'яті, що поляки трактують як національну ідентичність, є насамперед результатом переплетення різномірних складових, які належать до загального переліку вірувань, цінностей і схильностей. І прагнення подолати протиріччя, узгодити позиції, розв'язати суперечки виглядає не дуже реалістичним, а також контрпродуктивним.

З іншого боку, болючі вузли пам'яті, як еквівалент «місць пам'яті» (П'єр Нора), – це вузли конфліктів, клубки нерозв'язних і часто непропорційних переживань. Оскільки неможливо розлучитися зі світом нашої пам'яті, то, можливо, ми повинні нарешті прийняти його, прийняти привиди та кошмари нашої пам'яті, побачити в них нас самих. Можливо, тоді, ми нарешті зможемо вільно прямувати вперед – побачити, які перспективи чекають на нас у майбутньому (Ryszard Nycz).

З іншої сторони, польська пам'ять, на наше переконання, як і будь-яка інша, має свої особливості, які породжені комплексом національних образ і історичним відчуттям меншовартості. У зв'язку з цим постає питання: чи не намагається принижена пам'ять повернути собі колишній високий статус, компенсувати свої історичні втрати, відтворити власну гідність через приниження інших пам'ятей та інших народів?

Історична пам'ять водночас стала «полем битви» (Enzo Traverso) конкуруючих складових публічної політики пам'яті: музеїв, пам'ятників, історії, сцен, інсталяцій тощо. Як нещодавно зауважив Мацей Яновський, історію Польщі ніколи не розповідали, а отже, і не слід розповідати лише як історію поляків, оскільки польська пам'ять ніколи не була лише пам'яттю (етнічних) поляків. Вона складалася з пам'яті інших народів і культур [22].

І якщо глибоко зануритись в польську пам'ять, то побачимо «багатомільйонну націю, яка наполегливо крокує назад, не в змозі відірвати погляду від минулого, постійно перетинаючи дорогу новій пам'яті, плутаючись у своїх втомлених ногах». До того ж забуває, що вона складається з пам'яті інших народів і культур, з якими зросла і збагатіла.

Список використаних джерел та літератури

1. Nycz R. Polska pamięć, TekstyDrugie, 6 2016.

2. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu (IPN). 18.12.1998. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu.
3. Wnuk R., Motyka G. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. 1997; Tak było w Bieszczadach. Walki Polsko-ukraińskie 1943–1948. 1999; Od Rzezi Wołyńskiej do akcji Wisła. 2011; Stryjek T., Zajączkowski M., Motyka G. Międzynarodowe aspekty akcji “Wisła”. 2020. 604 s.
4. Волинська трагедія: ненависть українців до поляків формувалась десятиліттями. 11 липня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volynska-trahediya-polyaky-ukrayintsi-dyversanty-bandy/31352114.html>
5. Kulińska L. Jest autorką i współautorką licznych książek m.in.: “Dzieci Kresów” (tomy I-IV) i “Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922-1939”. – 5 lipca 2022 r. URL: https://www.google.com/search?rlz=1C1YTUH_p1PL997PL997&q
6. Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України. Львів, 1991, Історичні есе, т. 1–2. Київ. 1994.
7. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. – Т. 2: Війна під час війни. 1945 – 1947. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с.; Grzegorz M. Wołyń '43. Wydawnictwo Literackie. 288 s.
8. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України. Дипломатична академія України при МЗС України. Київ. 2016. 308 с.; Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання».
9. Місило Є. Волинський міф у 100 тисяч. Наше слово. Історія. № 6, 2019-02. 2019-03-03.
10. Gniadzowski M. “Ustalić liczbę zabitych na 6 milionów ludzi”. Dyrektywy Jakuba Bermana dla Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów. *Polski Przegląd Dyplomatyczny*. 2008. no 1(41), p. 99–113.
11. Stola D. Zagłada #historia#Żydzi. Polskie dyskusje o Zagładzie - Siódme w tym roku akademickim spotkanie z serii "8 Wykładów na Nowe Tysiąclecie".
12. Дашкевич Я. Львівські науковці про історичну правду щодо збройного міжнаціонального конфлікту на Волині у 1943 році. 21 лютого 2003.
13. Кудряченко А.І. Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження: монографія. Київ: Фенікс, 2020. 656 с.; Із спогадів Ришарда Білецького, який 30 років тому обіймав посаду прем'єр-міністра Польщі. 17.06.2021.
14. Польща готова офіційно вимагати від Німеччини репарації за Другу світову війну. 01 вересня, 2022.
15. Країнам ЄС дозволили неконтрольовано збільшувати дефіцит бюджету і борг. URL: <https://finclub.net/ua/news/krainam-yes-dozvolily-nekontrolovano-zbilshuvaty-derzhborh-i-defitsyt-biudzhetu.html>
16. Польща підтримує вступ України до ЄС і НАТО. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/news/polshcha-pidtrimuye-vstup-ukrayini-do-yes-i-nato>
17. Маас Х. Німеччина хоче покращити відносини з Росією, але для цього необхідний прогрес у вирішенні конфлікту в Україні. URL: https://lb.ua/tag/16471_gayko_maas
18. Słowikowski M. Partnerstwo dla Modernizacji – geneza, wątpliwości, perspektywy. 7 października 2010. Świat.
19. Merkel i Putin zostali przyjaciółmi. Wypominają jej dawne spotkania. URL: <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/angela-merkel-pchnela-putina-do-wielkiej-wojny-rozmawiali-przez-telefon-67-razy/x9xq0td>
20. «Полекзит»: чи може Польща вийти з ЄС? URL: <https://novapolshcha.pl/article/polekzit-chi-mozhe-polsha-viiti-iz-yes/>

21. Нижня палата польського парламенту ухвалила резолюцію щодо Волинської трагедії 22 липня. Головна. 22 липня 2016. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2054707-sejm-polsi-uhvaliv-rezoluciu-pro-volinsku-tragediu.html>.
22. Яновський М. Сироти Речі Посполитої. Від станового суспільства до сучасних націй 1795-1918. Polska - zarys dziejów. Варшава, 2015. 367 с.

References

1. Nycz, R. (2016). *Polska pamięć*, Teksty Drugie, 6. [In Polish].
2. Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (IPN). 18.12.1998. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucji Pamięci Narodowej — Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. [In Polish].
3. Wnuk, R., Motyka, G. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. 1997; Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. 1999; Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła. 2011; Tomasz Stryjek, Mariusz Zajączkowski, Grzegorz Motyka. Międzynarodowe aspekty akcji “Wisła”. 2020. [In Polish].
4. Volynskatrahediia: nenavystukraintsiv do poliaktivformuvalasdesiatylittiamy. 11 lypnia 2021. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/volynska-trahediya-polyaky-ukrayintsi-dyversanty-bandy/31352114.html> [In Ukrainian].
5. Kulińska, L. (2022). Jest autorką i współautorką książek m.in.: “Dzieci Kresów” (tomy I-IV) i “Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922-1939”. – 5 lipca 2022 r. [Online]. Available from: https://www.google.com/search?rlz=1C1YTUH_pIPL997PL997&q [In Polish].
6. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Narysy z istoriinovoi Ukrainy*. Lviv, 1991, Istorychniese, t. 1–2. Kyiv. 1994. [In Ukrainian].
7. (2011). Polsko-ukraiński stosunki v 1942–1947 rokakh u dokumentakh OUN ta UPA: u 2 t. T. 2: Viina pidchas viiny. 1945 – 1947. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu; Motyka, G. Wołyń 43. Wydawnictwo Literackie. [In Ukrainian].
8. Chekalenko, L. (2016). Zovnishnia polityka Ukrainy. DAU pry MZS Ukrainy. Kyiv. [In Ukrainian].
9. Misylo, I. (2019). Volynskiy mif u 100 tysiach. *Nashe slovo. Istoriia*, 6. [In Ukrainian].
10. Gniazdowski, M. (2008). “Ustalić liczbę zabitych na 6 milionów ludzi”. Dyrektywy Jakuba Bermana dla Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów. *Polski Przegląd Dyplomatyczny*, no 1(41), p. 99–113. [In Polish].
11. Stola, D. Zagłada #historia#Żydzi. Polskie dyskusje o Zagładzie – Siódme w tym roku akademickim spotkanie z serii "8 Wykładów na Nowe Tysiąclecie". [In Polish]
12. Dashkevych, Y. (2003). Lvivski naukovtsi pro istorychnu pravdu shchodo zbroinoho mizhnatsionalnoho konfliktu na Volyni u 1943 rotsi. 21 liutoho. [In Ukrainian].
13. Kudriachenko, A.I. (2020). *Federatyvna Respublika Nimechchyna: zasady demokratychnoho shhodzhennia: monohrafiia*. Kyiv: Feniks. [In Ukrainian].
14. Polshcha hotova ofitsiino vymahaty vid Nimechchyny reparatsii za Druhu svitovu viinu 01 veresnia, 2022. [In Ukrainian].
15. Krainam YES dozvolily nekontrol'ovano zbil'shuvaty defitsyt byudzhetu i borh. [Online]. Available from: <https://finclub.net/ua/news/krainam-yes-dozvolily-nekontrolovano-zbilshuvaty-derzhborh-i-defitsyt-byudzhetu.html> [In Ukrainian].
16. Polshcha pidtrymuie vstup Ukrainy do YeS i NATO. [Online]. Available from: <https://poland.mfa.gov.ua/news/polshcha-pidtrimuye-vstup-ukrayini-do-yes-i-nato> [In Ukrainian].
17. Maas, H. Nimechchyna khotche pokrashchyty vidnosyny z Rosiieiu, ale dla tsoho neobkhdnyy prohres u vyrishenni konfliktu v Ukraini. [Online]. Available from: https://lb.ua/tag/16471_gayko_maas. [In Ukrainian].
18. Słowikowski, M. Partnerstwo dla Modernizacji – geneza, wątpliwości, perspektywy. 7 października 2010. Świat. [In Polish].

19. Merkel i Putin zostali przyjaciółmi. Wypominają jej dawne spotkania. [Online]. Available from: <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/angela-merkel-pchnela-putina-do-wielkiej-wojny-rozmawiali-przez-telefon-67-razy/x9xq0td> [In Polish].
20. “Polekzyt”: chy mozhe Polshcha vyity z YeS? [Online]. Available from: <https://novapolshcha.pl/article/polekzit-chi-mozhe-polsha-viiti-iz-yes/>. [In Ukrainian].
21. Nyzhnia palata polskoho parlamentu ukhvalyla rezoliutsiiu shchodo Volynskoi trahedii 22 lypnia. Holovna. 22 lypnia 2016. [Online]. Available from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2054707-sejm-polsi-uhvaliv-rezoluciu-pro-volinsku-tragediu.html> [In Ukrainian].
22. Yanovskyi, M. (2015). *Syroty Rechi Pospolytoi. Vid stanovoho suspilstva do suchasnykh natsii 1795-1918*. Polska - zarys dziejów. Warszawa. [In Ukrainian].

Chekalenko L. Historical Memory as a Means of Implementing the Internal and External Policy of the Republic of Poland.

The article deals with the phenomenon of the historical memory of the Republic of Poland, which is currently aimed at solving the internal and external tasks of the state in the following directions. The first concerns a number of geopolitical and practical issues of relations with Germany, the second revolves around relations with the Russian Federation, and the third is focused on the “Volyn problem”, which is naturally extrapolated to relations with Ukraine. Such a trichotomy was formed throughout the 20th century and continues to this day. If until 2014 German and Volyn unresolved issues prevailed in Polish politics and public life, then Russia’s invasion and war against Ukraine strengthened the Russian component of the Polish narrative of memory, aimed at debunking Moscow’s aggressive policy.

The origins and essence of the problems in Poland’s relations with Germany, as well as with Russia, are similar in many issues, and in some dimensions even coincide. The geopolitical weight of politicians of the leading states resemble each other in terms of historical origins and the nature of problems, disrespectful assessments of their opponents or competitors, imperial attitudes toward their own and conquered peoples, and economic characteristics bequeathed to them by previous state formations. Relations between the Republic of Poland and Germany are closely intertwined. Complicated by territorial claims, they became particularly acute during the Cold War. The constructive dialogue of these European states reached a consensus level only with the unification of Germany in 1990. However, a final understanding has not yet been reached, as the Polish side still raises the issue of guilt towards the Poles on the part of Germany, which, according to Polish statements, did not sufficiently compensate for the losses of the Poles period of the Second World War.

Keywords: *German-Polish border, treaty system, Polish losses, German compensation.*